

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 1, Number 299 (2015), 106 – 110

FEATURES OF DEVELOPMENT OF A RHYME IN MODERN KAZAKH AND UIGHUR POETRY

Sh.B. Baratova

MES RK CS R. B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan

Key words: poet, poetry, syllabic verses, forms, rhythm, statistic method, metre.

Abstract. In this article problems of sound repetitions of syllabic system of composition of verses and their particularities of evolution are examined. It concludes that sound repetition of Kazakh and Uyghur syllabic verses are similar, and they play identical rhythmic and associative role.

УДК 821.512.122.091

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ҰЙҒЫР ПОЭЗИЯСЫНДА ҚАРА ӨЛЕҢ ҰЙҚАСЫ ЖӘНЕ ШАЛЫС ҰЙҚАСТЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ш. Б. Баратова

ҚР БҒМ Р. Б. Сүлейменов ағындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: ақын, поэзия, силлабика, форма, ұйқас, статистикалық әдіс, өлшем.

Аннотация. Әр шығарманың ұйқас құрамын, ондағы ерекшеліктерді анықтаудың маңызы зор. Жеке-леген ақындардың шығармашылығында ұйқастарында өзіне ғана тән ерекшелігі, өзіндік қолтаңбасы болатыны белгілі. Мұндай ерекшеліктерді анықтауда статистикалық әдістің орны ерекше. Ол әр ақынның поэзиясындағы дәстүрлілікті, оның қалыптасу, даму заңдылықтарын, сабақтастықты көрсетеді. Сонымен қатар қазақ және ұйғыр поэзиясының даму бағыттарын айқындауға да мүмкіндік береді. Ақындар шығармаларының ұйқастық жүйесі, оның даму ерекшеліктері өзара салыстырылып, статистикалық тұрғыдан осы уақытқа дейін жан-жақты талдау қазақ және ұйғыр әдебиеттану ғылымындағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл бағыттағы зерттеулер силлабикалық өлең жүйесінің болашақ дамуын анықтауға да мүмкіндік береді.

Қазіргі силлабикалық өлең жүйесіндегі кара өлең және шалыс ұйқастардың даму ерекшеліктерін зерделеу мақсатында жеті ұйғыр және жеті қазақ ақындарының жинақтарын негізге алынды. Бұл орайда әсіресе қазақ және ұйғыр поэзиясының дамуында өзіндік орны бар, әдебиеттанушы ғалымдар мен сыншылар тарапынан жоғары бағаға ие болып, өлеңсүйер көпшіліктің ықыласына бөленіп, танымал болған ақындардың шығармалары талдауға негіз болды. Атап айтқанда, М. Мақатаев “Аққудың қанатына жазылған жыр”, Ф. Оңғарсынова “Мен саған ғашық емес ем”, М. Шаханов “Жаңа қазақтар”, Қ. Мырзалиев “Көкпар”, С. Мәуленов “Ақшамның қызыл қанаты”, М. Әлімбаев “Көңіл күні”, Т. Молдағалиев “Сары ала күз келгенде”, И. Бәхтия “Аптап вә көләнгүч”, “Өмүр шундақ өтиду”, С. Мәмәтқулов “Меррим”, Д. Ясенов “Йәр пуғани”, М. Абдурахманов “Қәдәмләр”, “Қәлб нахшилири”, “Түгүнләр”, “Жиллар садаси”, М. Нәмраев “Ақ чоққилар”, Р. Напизова “Қәләм вә балам”, “Һаят шундақ”, А. Қутлуқовлар “Садақәт сәтирлири”. Ұйқас түрлері қанша көп болғанмен, екі халықтың поэзиясында дәстүрлі ұйқастар жиі қолданылған. Әсіресе, кара өлең ұйқасының орны ерекше. Бұл үлгідегі өлеңнің бірінші, екінші және төртінші тармақтары өзара ұйқасып

келетіні мәлім (ааба). Мұнда үшінші тармақ ұйқас құрауға қатыспайды. Қара өлең ұйқасының бұл ерекшелігі туралы А. Байтұрсынов былай дейді: “Ұзын тармақты, жеке шумақты өлеңдерде 1-ші, 2-ші, 4-ші тармағы ұйқасып, 3-ші тармақ азат қалады” [1, 102 б.].

Шумақ құрамындағы тармақтардың барлығы да ұйқас құрауға қатысса, олардың қолдану өрісі мұндай кең болмас еді. Ұйқастың бұл түрі талдауға алынған жинақтардың ішінде әсіресе, қазақ поэзиясында негізгі орынды иеленеді.

Қара өлең ұйқасы қазақ халқының ауыз әдебиет үлгілерінде де, жазба әдебиет үлгілерінде де кең түрде қолданылған. Ежелгі дәуірде өлең түрінде жазылған үлгілер көбінесе қара өлең негізінде құрылған. Бұл туралы Ш. Керим [2], Ш. Сәтбаевалар [3] еңбектерінде де сөз болады. Ш. Керим жұмбақтардың көбінесе қара өлең үлгісінде жазылғанын айта келіп: “Алтай, башқұрт т.б. түркі халықтарының жұмбақ топтамаларынан 11 буынды қара өлең формасын ұшырата алмаймыз. Аталған өлең формасы қазақ өлеңінің жетілгендігін айғақтайтындығы теоретиктер еңбектерінде анық айтылған”, – дейді [2, 98 б.].

Ұйқастың бұл түрі басқа түркі тілдес халықтармен салыстырғанда, қазақ поэзиясында ежелгі дәуірлерден бастап қалыптасып, бүгінгі күнге дейін жалғасын тауып, кең қолданылып келеді. Қазақ халқының ауыз әдебиетінде ұйқастың бұл түрінің жиі қолданылуы тегін болмаса керек. Өйткені қазақ халқы ежелден-ақ шаршы топтың алдында тұрып сөз бастауда да, жорық алдында жауға қарсы қол бастауда да, дауласқан екі жақты бітімгершілікке жеткізу үшін де әрдайым сөзінің әсерлі болуына, тыңдарманын ұйытып әкетіп, нақты айғақтар мен бұлтартпас дәлелдер келтіре отырып, кесекті ой, айшықты өрнектерімен жеткізілген сөздің қадір-қасиеті, құдіреті алдында әрдайым басын иіп, сөзге тоқтаған. Сөз қадірін түсінген халық ақылы мен парасаты асса, 13 жасар баланы да би сайлап, төрелігіне жүгінетін болған. Таңды таңға атып, жыр тындап, «сөз барымтасы – айтыспен» топ қыздырған халық хандарын, бай-жуаны мен атқамінерлерін емес, ақындарын, сал-серілерін құрметтеген, мәпелеген. Қазақ жеріне келген еуропалықтар да қазақтың шешендеріне, ақындарына, сал-серілеріне, әнші-күйшілеріне, жырауларына тәнті болып, естеліктерінде жазып кеткені белгілі.

Сонымен қатар жастар екі жақ болып айтысуда тез арада ойдан шығарып айтылатын түрлі айтыстарда ұйқастың бұл түрі өте ыңғайлы болған. Яғни бірінші тармақтың соңындағы сөзге екінші тармақта үйлескен сөз табуы арқылы екі рет қайталанған дыбыстық құрам орындаушының есінде сақталады. Сондай-ақ ұйқастан тыс келетін үшінші тармақты айту барысында соңғы тармаққа үйлескен сөзді ойлап алуға да мүмкіншілік болады.

Статистикалық деректерге жүгінсек, қазақ поэзиясы бойынша талдауға алынған өлеңдердің жартысынан көбі қара өлең ұйқасына құрылғанын байқаймыз. Яғни, зерттелінген қазақ ақындарының жинақтарында жалпы 40935 жол болса, оның ішінде 22523 тармақ қара өлең ұйқасы негізінде жазылған. Бұл тармақтар 55%-ды құрайды. Әсіресе Т.Молдағалиев және Қ.Мырзалиев сияқты ақындар жинақтарында жоғары көрсеткішке ие. А.Егеубаев аталған ақындарды қара өлең үлгісін жалғастырушылар ретінде көрсетеді. Ғалым Т. Молдағалиев туралы: “Қазақтың қара өлеңін қайшағын бұзбай құдірет тұтып, жалғастырып алып келе жатқан ақын”, – дейді [4, 143 б.]. Сонымен, қара өлең ұйқасы Т.Молдағалиев шығармашылығында 85,1%-ды, Қ.Мырзалиев поэзиясында 81,6%-ды құрайды. Ақындардың “Ей, роза, соласың-ау...”, “Бағалайды жақсылар байлығымды...”, “Бауырыма”, “Ләйла қыз Қияға ұшқанда” (Т.Молдағалиев), “Менің жұлдызым”, “Ат керек маған”, “Өлең менің...” (Қ.Мырзалиев) сияқты өлең шығармалары пікірімізге мысал бола алады. Сондай-ақ М.Мақатаев 56,1%, С.Мәуленов 41,8% сияқты ақындардың шығармашылығында орта көрсеткішке ие. М.Шаханов (29,7%), Ф. Оңғарсынова (28,8%), М. Әлімбаевтар (22,4%) шығармаларында бұл ұйқастың қолданылу деңгейі шамалас деуге болады.

Өмірдің / көп қой қояр / не талабы,	а 3+4+4=11
Арманға / ерлер ғана / жете алады.	а 3+4+5=12
Кітабым – / елшісі боп / туыстықтың,	б 3+4+4=11
Жіберсін / біріктіріп / екі араны.	а 3+4+5=12

М. Мақатаев және М. Шахановтар ұйқақтардың өте көп түрін қолданғандықтан, қара өлең ұйқасының пайыздық көрсеткіші онша жоғары болмады. М. Мақатаев жинағында сексеннен артық ұйқас түрі байқалса, М.Шаханов шығармашылығында жетпіске жақын түрі қолданылған. Ұйқас түрлерінің әр алуандығы туралы әңгіме қозғанымызда, Ф.Оңғарсынова өлеңдеріндегі ұйқастық

бірліктерге тоқталмай өту мүмкін емес. Ақынның шығармаларында ұйқастың сексеннен артық түрі бар. Бұл, оның жинағында ааба түріндегі ұйқастың негізгі орынды иелемеуінің бір себебі болса, екінші себебі ақынның көбірек шалыс ұйқастағы өлеңдерге иек артуына байланысты. Ақын жинағында шалыс ұйқас қара өлең ұйқасынан 2,3% артық. Сөйтіп, қара өлең ұйқасы зерттеу нысанына алынған “Мен саған ғашық емес ем” (Ф.Оңғарсынова) жинақтан басқа барлық өлең жинақтарында бірінші орынды иелейді.

Ауыз әдебиет үлгілерін талдай отырып, ертеректе қара өлең ұйқасымен негізінен он бір буынды өлең тармақтары жазылғандығын байқауға болады. Қазақ ақындарының ішінде бұл дәстүр Қ.Мырзалиев жинағында жалғасын тапқан. Яғни, ақынның ааба түріндегі ұйқаста келген өлеңдерінің барлығы он бір буынды өлшем негізінде жазылған (100%). Бұл ұйқас басқа ақындардың жеті, сегіз, тоғыз буындық өлеңдерінде де кездеседі. Оған мысал ретінде ақындардың “Сағыныштай сарғайып...”, “Москвадан кетерде” (8=5+3) (М.Мақатаев); Бибігүлдің әндері” (7=3+4), “Өлең” (8=3+5), “Достарым ортам” (8=5+3) (Ф.Оңғарсынова); “Жалбыраған киімі”, “Кім қол беріп қарасты”, “Халқым менің бүгінгі” (7=4+3), Өзгерді ауа райы, “Судың бу болуы” (8=5+3) (С.Мәуленов); “Алатауға жақын келіп...”, “2-сентябрь 1956” (8=4+4) (Т.Молдағалиев); “Айналайын” (8=4+4) (М.Шаханов); “Жағы тынбас мылжың...”, “Қырға барсаң қойшыға...” (7+3) (М.Әлімбаев) сияқты өлең шығармаларын атауға болады.

Тау бір аңыз, /

Тау — дастан. а 4+3=7

Таусылмаған / әу бастан. а 4+3=7

Ана — Жердің / төсіне, б 4+3=7

Алып сәби / жармасқан. а 4+3=7

М.Шаханов жинағында да бастан аяқ бір ұйқаста келген өлеңдер аз байқалады. Яғни, ақынның көптеген өлеңдерінде ұйқастар араласа берілген.

Байқауымызша, қара өлең ұйқасында негізінен он бір және одан көп буынды өлеңдер жазылған. Мысал ретінде 13 буынды (5+3+5): “Қара тұлпар аш қапты”, “Мақпалдың даусы”; 14 буынды (4+3+4+3): “Аттан түспей тұрғанда...”, “Ей, тіршілік мен сені...” (Т.Молдағалиев); 11↔13 (3+4+4↔3+5+5); “Салпақтап, жаяу-жалпы...” (М.Әлімбаев); 15 буынды (4+4+4+3): “Ешнәрсенің керегі жоқ”, Күн жылыған жер (М.Мақатаев); 16 буынды (4+4+4+4): “Он жетінің әні” (Ф.Оңғарсынова) сияқты өлеңдерді атауға болады.

Шумақтың бірінші жолын ешбір тармақпен ұйқастырмай-ақ, қара өлең ұйқасының жааба түрін тудыруы қазақ поэзиясында, әсіресе, Ф.Оңғарсынова шығармашылығында байқалады. Мұндай тармақтар бөлек қарастырылды. Шумақтың ұйқассыз келген бірінші тармағын “жалғыз тармақ” деп атап, “ж” әрпімен белгілеуді жөн көрдік. Мұндай ұйқасқа құрылған тармақтар саны 219 болып, олар 0,5%-ды құрайды. Бұл түрдегі тармақтар зерттелінген ұйғыр ақындарының шығармашылығында кездеспейді.

Қазақ поэзиясында жоғары көрсеткішке ие болған қара өлең ұйқасы ұйғыр поэзиясында шалыс (абаб) ұйқастан кейінгі орынды иеленеді. Бұл ұйқаспен ұйғыр поэзиясында 3392 жол жазылған, ол 16,1% құрайды. Басқа ұйғыр ақындарымен салыстырғанда, бұл ұйқас М.Һәмраев, Д.Ясенов сияқты ақындардың шығармаларында жиі кездеседі. М.Һәмраев аталған ұйқасты, әсіресе, рубаиларды жазуда өнімді қолданған. Атап айтқанда, “Мәнзилгә бақ достум, йүксәк...”, “Мәрт-ләрнің бөшүгі менин...”, “Яманнің көзигә чүшмигән...” (11=3+3+5) сияқты көптеген рубаилары, өлеңдері жинақта 68%-ға ие. Сондай-ақ, ақынның “Дутар” (11=3+3+5), “Қизилгүл балладиси” (9=3+3+3), “Падичи бала вә бүркүт” (11=4+4+3) атты балладалары бастан-аяқ шалыс ұйқасқа құрылған. Ұйқастың бұл түрі Д.Ясенов шығармашылығында 42,7%-ды көрсетеді. Бұл топқа ақынның “Қәлбиң сап болса”, “Талашта қалған данишмән” (11=4+4+3), “Бевақит яққан қар”, “Тәбиәт күриши” (9=4+5) деген өлеңдері кіреді. И. Бәхтия жинағында “Уйғур елиға”, “Ана жутқа хәт”, “Мән неמידин қорқимән” (11=4+4+3) сияқты өлең шығармалары 33,2%-ға тең. М.Абдурахмановтың “Бәзиләргә һәйранмән қәлби қандақ...” (14=4+3+4+3), “Сәнһәтқар” (11=4+4+3), “Илтимас” (12=3+4+5) сияқты өлеңдеріндегі ұйқастар 20% құрайды. Ақын жинақтарында бұл ұйқастың басқа ұйқастармен араласқан түрі өте аз. А.Қутлуқов жинағында 15,1%-ды иелеген қара өлең ұйқасымен “Адәмләр аманәт өткүнчи...”, “Ақ ләйли лайдиму ечиларкән...”, “Һадүғиң Вәтәндә жүргәндә чиқар...” (11=3+3+5) сияқты өлеңдер жазылған. Р.Һапизова шығармашылығында “Хижил болма”

(9=4+5), “Қар жылвисі” (11=6+5), “Әзиз бешім” (11=3+4+4) сияқты өлеңдері 2,3%-ды құрап, төртінші орын иеленсе, С.Мәмәтқұлов жинағында дәстүрлі ұйқасқа құрылған өлең тармақтары кездеспейді. Байқап отырғанымыздай, қара өлең ұйқасының қолданылуы зерттеуге алынған қазақ ақындарының шығармашылығымен салыстырғанда, ұйғыр поэзиясында әлдеқайда сирек. Ұйғыр ақындарының шығармашылығында абаб түрдегі шалыс ұйқас жиі қолданылады.

М.Мырзахметов: “Шалыс ұйқас қазаққа Абай арқылы орыс әдебиетінен келген”, – дейді [5, 184 б.]. Алайда Ә.Қоңыратбаев бұл өлшем халық ауыз әдебиетінде де қолданылғанын айта келіп, ғалым: “Қазақ поэзиясының табиғатына тән шалыс ұйқастың бастапқы элементтері қазақтың өлең жырларында, мақал-мәтелдерінде, тіпті сонау орта ғасыр жәдігерлігі Махмұт Қашғаридың сөздігінде, жұмбақ өлеңдерде яғни әр түрлі жанрдағы шығармаларда да кездеседі. Шалыс ұйқас қазақ поэзиясы үшін кездейсоқ құбылыс емес”, – деп тұжырымдайды [6, 124 б.].

Түркі тілдес халықтардың әдебиетінде шалыс ұйқас та қара өлең ұйқасы сияқты халық ауыз әдебиетінен тамыр алады. Шалыс ұйқас бұрын қолданылмай, кейінгі дәуірде, орыс поэзиясынан еңсе, ол соншалық кең қолдау тауып кете алмас еді. Ұйқастың бұл түрінде бірінші тармақ үшінші тармақпен, екінші тармақ төртінші тармақпен ұйқасады.

Халық ауыз әдебиетінде шалыс ұйқас көбінесе жеті, сегіз буынды өлеңдерде қолданылған.

Мән беғиңға / кирмәймән, а 7=4+3

Бир гүлүңни / үзмәймән. б 7=4+3

Әнди кәлдим / әқлимгә, а 7=4+3

Надан билән / жүрмәймән б 7=4+3

Уақыт өткен сайын ұйқастың бұл түрі жиі қолданылып келеді. Ол әсіресе ұйғыр ақындарының шығармаларында жоғары көрсеткішке ие. Яғни, талдауға алынған өлең жинақтарындағы жалпы тармақтардың саны 20988 болса, олардың ішінде 10915 өлең тармағы шалыс ұйқасқа құрылған. Бұл 52%-ды құрайды. Статистикалық мәліметтер ұйғыр ақындары негізінен шалыс ұйқасқа иек артқанын көрсетеді. Әсіресе, ол қара өлең ұйқасы мүлдем кездеспеген “Меһрим” (С.Мәмәтқұлов) атты жинақта өте жиі қолданылған, яғни жалпы жолдардың 74,1%-ын құрайды. Сондай-ақ Р.Һапизова (67,5%), И.Бәхтия (52%), М.Абдурахманов (51,3%) сияқты ақындардың шығармашылығында да бұл ұйқас жоғары пайыздық көрсеткішке ие. Қара өлең ұйқасынан кейінгі орында тұратын Д.Ясенов жинағында 38,6%-ға тең болса, М.Һәмраев шығармашылығында 19,6%-ды иелейді. Бұл ұйқас А.Қутлуқов поэзиясында өте төмен көрсеткішке ие (9,4%). Яғни, ақын шығармашылығында үшінші орында тұрады.

Шалыс ұйқас халық ауыз әдебиетінде негізінен жеті, сегіз буынды өлшемдерде қолданылса, қазіргі поэзияда түрлі өлшемдегі өлеңдерде кездесе береді. С.Мәмәтқұловтың шығармаларында бұл ұйқас барлық өлшемдерде келе береді. Оған мысал ретінде ақынның “Пиялә”, “Тәсәлла” (7↔8=4+3↔4+4); “От”, “Чиқмиди” (8=5+3); “Һарвукәш” (9=4+5); “Тирикликтә”, “Келәчәккә хәт”, “Ажришиш” (10=5+5); “Кечиси кәлдим”, “Сучи киз”, “Иссиқ нан” (11=6+5); “Етизда” (13=4+4+5) сияқты өлеңдерін алуға болады.

Шалыс ұйқастың түрлі өлшемдерде қолдануы басқа ақындардың шығармаларында да байқалады. Атап айтқанда, “Илтимас”, “Шеирийәт қудрити” (14=4+3+4+3) “Йәр пұғани” (15=4+4+4+3) (Д.Ясенов); “Әллик жыллик тоюңлар мубарәк болсун” (9=3+3+3) (И.Бәхтия); “Һарпида” (11=6+5), “Қутлуқ таң” (4+4+3), “Булбул” (13=4+3+3+3), “Балилик вақит – бал вақит” (14=4+3+4+3) (М.Абдурахманов). Сонымен қатар “Кәчүрмәйду” “Ойнашма”, “Тепишмак”, “Бедава дәрт” (9=4+5) сияқты А.Қутлуқов өлеңдерінде он тармақтан құралған өлеңдердің бірінші шумағы осы ұйқасқа құрылған. Р.Һапизова шығармашылығында да он төрт жолды “Қирғактики қия таш”, “Қоллар чачти тупраққа урук” (9=4+5) атты өлеңдердің бірінші шумағы абаб түріндегі ұйқасқа құрылған:

Сорайду, дәйду, / жутдашлар сени а 5+5=10

Қериндишим, / саңа көп рәхмәт! б 4+5=9

...Һазирға сорима, / издимә мени, – а 6+5=11

Мән өзәм өзәмни / жүримән издәп. б 6+5=11

Х.Сүйіншәлиев: «Ұйқас өлеңге жан бітіретін оның ең бір қажет мүшесі», – дейді [7, 213 б.]. Ұйғыр поэзиясында негізгі орынды иелеген шалыс ұйқас зерттеуге алынған қазақ ақындарының шығармашылығында қолданылу жиілігі жағынан қара өлең ұйқасынан кейінгі орында тұр. Яғни бұл ұйқаспен жазылған 10050 өлең тармағы 24,5%-ды құрайды. Шалыс ұйқастың қазақ ақында-

рының шығармаларында қолданылу сипаты да алуан түрлі. С.Мәуленов (52%), М.Әлімбаев (40%), Ф.Оңғарсынова (30,5%) сияқты ақындардың шығармаларында өте жиі кездессе, Қ.Мырзалиев (16%), М.Шаханов (15%), Т.Молдағалиевтар (11%) жинақтарында қара өлең ұйқасынан кейінгі орында тұр. М.Мақатаев жинағында бұл ұйқаспен жазылған жолдар өте аз. Ол бар-жоғы 9%-ды құрайды. Қазақ ақындарының жинақтарында бұл ұйқас негізінен жеті, сегіз, буынды өлеңдерде кездеседі. Сонымен қатар оларды басқа да өлшемдерде кездестіруге болады. Бұл ұйқас Т.Молдағалиевтың тоғыз, он буынды “Туған ел”, “Жүрегім”(10=5+5), “Құдағи құрбым” (9=3+3+3) атты өлеңдері мен бірге М.Шахановтың он бес буынды “Ла–Валлетта маңындағы” (4+4+4+3) деген өлеңінде байқалады.

О, туған елім, / тұғырым, туым, а 5+5=10
Саған жақпасам, / жағамын кімге. б 5+5=10
Нұрыма дәйім / бетінді жуын, а 5+5=10
Өзіңе қарай / ағамын күнде. б 5+5=10

Сол сияқты “Біреулердің осалдығын”(11=4+4+3), “Түнгі Ашхабадта”, “Сағындың ба Қаракұм” (11↔7=3+4+4↔4+3), “Күні-түн құртса да”, “Өнерін көргенде” (9=3+3+3) (М.Әлімбаев); “Сүйген – сұлу”(11=4+3+4), “Басымды айландырды-ау мұң” (11=3+4+4) (Ф.Оңғарсынова) сияқты өлеңдер де абаб түрде жазылған. М.Әлімбаев ауыспалы буынды өлеңдерінде негізінен шалыс ұйқасты жиі пайдаланған. Ақынның “Салпақтап жазу жақсы”, “Имановтар, Ивановтар” атты өлеңдерінен басқа барлық шығармалары абаб түріндегі ұйқасқа құрылған.

Шалыс ұйқастың ауыз әдебиеті үлгілеріндегі жеті және сегіз буынды өлеңдерде қолданылу тәсілі С.Мәуленов, М.Әлімбаев шығармаларында жалғасын тапқан. С.Мәуленов шығармаларында қара өлең ұйқасы шалыс ұйқастан кейінгі орынды иелейді. Сөйтіп, қазақ және ұйғыр ақындары ұйқастың бұл түрін одан әрі жетілдіріп, дамытып келеді. Сонымен, зерттелінген қазақ ақындарының шығармашылығында жетекші орынды қара өлең ұйқасы (абаб) алса, ұйғыр поэзиясында шалыс ұйқас (абаб) иеленеді.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Зерттеу мен өлеңдер. – Алматы: Атамұра, 2003. – 208 б.
- [2] Керим Ш. Қазақ жұмбағы. – Алматы: Санат, 1999. – 248 б.
- [3] Сәтбаева Ш. Шоқан Уәлиханов – филолог. – Алматы: Ғылым, 1987. – 224 б.
- [4] Егубаев А. Сөз жүйесі. Сын кітабы. – Алматы: Жазушы, 1985. – 272 б.
- [5] Үсенова А. Шәкәрім өлеңдерінің құрылысы: фил. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1999. – 138 б.
- [6] Қоңыратбаев Ә. Шеберлік сырлары. Әдеби сын. – Алматы: Жазушы, 1979. – 164 б.
- [7] Сүйіншілиев Х. Изденіс іздері. Қазіргі әдебиет туралы зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1975. – 220 б.

REFERENCES

- [1] Baytursi'nov A. A'debi'et tani'tqi'sh. Zertew men o'lengder. Almati': Atamura, 2003. 208 p. (in Kaz.).
- [2] Kerim Sh. Kazakh riddles. Almaty: Sanat, 1999. 248 p. (in Kaz.).
- [3] Satbayeva Sh. Shokan Walikhanov – philologist. Almaty: Gylym, 1987. 224 p. (in Russ.).
- [4] Egwbaev A. So'z ju'yesi. Si'n kitabi'. Almaty: Jazwshi', 1985. 272 p. (in Kaz.).
- [5] Usenova A. Shakarim o'lengderining quri'li'si: fi'l. ghi'l. kand. ... dis. Almaty, 1999. 138 p. (in Kaz.).
- [6] Qongiratbayev A. Sheberlik si'rlari'. A'debi' si'n. Almati': Jazwshi', 1979. 164 p. (in Kaz.).
- [7] Su'yinsha'li'ev H. Izdenis izderi. Qazirgi a'debi'et twrali' zertewler. Almaty: Jazwshi', 1975. 220 p. (in Kaz.).

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ РИФМЫ В СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСКОЙ И УЙГУРСКОЙ ПОЭЗИИ

Ш. Б. Баратова

Институт востоковедения им. Р. Б. Сулейменова КН МОН РК, Алматы, Казахстан

Ключевые слова: поэт, поэзия, силлабика, форма, рифма, статистический метод, метр.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы звуковых повторов силлабической системы стихосложения и их эволюционных особенностей. Функция звуковых повторов казахского и уйгурского силлабического стиха идентична и выполняют одинаковую ритмическую и ассоциативную роль.

Поступила 12.01.2015г.